

DOI 10.31651/2524-2660-2020-3-125-130

ORCID 0000-0001-7093-291X

СМАЛЬКО Олена Аркадіївна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри інформатики,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

e-mail: smalko.olena@kpnpu.edu.ua

УДК 378.011.3-052 : [004+316.77](045)

ВАЖЛИВІСТЬ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ТА КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У СТУДЕНТІВ

В яких би галузях життєдіяльності не працювали випускники закладів вищої освіти, скрізь потрібно вміти фахово опрацювати інформаційні ресурси, ефективно комунікувати з людьми, налагоджувати хороші стосунки в робочому колективі, обґрунтовано та лаконічно пояснювати свої думки, якісно представляти результати виконаної роботи. Саме це і потрібно робити під час підготовки спеціалістів різних галузей у вищій школі. Вимоги розвитку комунікативної компетентностей та основних компонентів цифрової грамотності прописані у вітчизняних стандартах вищої освіти, визнаються пріоритетними для всіх людей сучасного інформаційно насиченого світу, в якому комп'ютерні технології поступово поширюються на всі сфери життя, а інформаційні ресурси та

професійно-комунікативні зв'язки мають домінуюче значення для науково-технічного, соціально-економічного і культурного розвитку соціуму. Саме тому зростає необхідність оперативно вирішувати проблеми, пов'язані з обмеженими можливостями людей активно використовувати Інтернет-технології й інші засоби мережевої взаємодії для навчання, наукових досліджень та ефективного професійного спілкування, а також розвивати мовно-культурні навички, потрібні для організації ефективної комунікації, в тому числі у дистанційному форматі. В даній роботі окреслено важливі аспекти мовленнєвої взаємодії та компоненти інформаційної культури, які обов'язково потрібно розвивати у сучасній молоді, щоб підготувати її до успішного життя в інформаційному суспіль-

стві; обґрунтовано важливість формування основних вмінь та навичок, що сприятимуть відповідальному ставленню до використання цифрових технологій, електронних інформаційних ресурсів і способів міжособистісної взаємодії в повсякденній та професійній діяльності; наведено приклади тематичних інформаційних джерел, спираючись на які, можна формувати у молодих людей зазначені компетентності.

Ключові слова: цифрова компетентність; комунікативна компетентність; інформаційна культура; комунікативні навички; міжособистісна комунікація; інформаційно-комунікаційні технології.

Постановка проблеми. В часи активного використання програмно-технічних засобів для підтримки електронної співпраці та міжлюдського спілкування зростає необхідність адаптації суб'єктів комунікації до особливих умов взаємодії та формування у них компетентностей, корисних для повноцінного життя й ефективного комунікування в сучасному інформаційному суспільстві, для налагоджування професійних контактів і успішного кар'єрного зростання. Саме тому постала необхідність в університетах і коледжах активно й цілеспрямовано розвивати у сучасної студентської молоді інформаційну культуру, комунікативні вміння та навички.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами, пов'язаними з вивченням особливостей розвитку інформаційної культури, міжособистісного спілкування та професійної комунікації, а також з пошуком ефективних методів розвитку цифрової та комунікативної компетентностей впродовж останніх трьох десятиліть займалося багато відомих вчених, педагогів і психологів, зокрема, закордонні Р. Баєло, О.О. Бодальов, Б.Н. Бречко, Р.Ф. Вердербер, Р. Вуорікарі, Ю. Габермас, В.О. Горяніна, С. Карретеро, С. Корм'є, О.О. Леонтьєв, Л.А. Петровська, І. Пюні, І.М. Рум'янцева, Д.Г. Скотт, П.Б. Слоуп, Л.Д. Столяренко, С. Стоянов, А. Феррарі, Н. Хомський, Р. Хофф, Й. Янсен і вітчизняні, наприклад, К.І. Беляков, В.Г. Воронкова, О.П. Дзьобань, М.О. Кириченко, В.О. Лабунська, С.Г. Онопрієнко, О.В. Прудникова, Г.М. Сагач, В.А. Семиченко, І.В. Хоменко тощо.

Мета статті: аргументувати необхідність формування у здобувачів вищої освіти комунікативних навичок і ключових компонентів інформаційної культури; окреслити важливі аспекти мовленнєвої взаємодії, які потрібно враховувати при спілкуванні, під час промов і виступів; обґрунтувати важливість володіння цифровими компетентностями в сучасному інформаційно насиченому світі; провести аналіз

авторитетних джерел з корисними порадами та рекомендаціями, впровадження яких у практику навчання студентів сприятиме розвитку у них відповідального ставлення до використання цифрових технологій і електронних інформаційних ресурсів, а також формуванню комунікативної компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інформаційну культуру та комунікативні навички можна розвивати у молодих людей під час вивчення ними різних навчальних дисциплін. І це обов'язково потрібно робити у вищій школі, оскільки університети та коледжі покликані виховувати вітчизняну інтелігенцію, яка в подальшому займатиметься розбудовою української держави та забезпечуватиме соціально-економічний розвиток суспільства.

Формуючи потрібні компетентності у майбутніх фахівців, викладачі повинні навчати студентів зрозуміло висловлюватися, грамотно формулювати думки, правильно вести діалог, дискусію, аргументовано та впевнено виступати перед аудиторією, а також мати здатність уміло використовувати інформаційні та комунікаційні технології, різні способи та засоби роботи з інформацією.

Особливо високі вимоги до фаховості в соціальних і ділових комунікаціях висуваються до спеціалістів таких галузей знань, як охорона здоров'я, публічне управління та адміністрування, освіта/педагогіка, культура і мистецтво (зокрема, тих, чия робота пов'язана з засобами масової інформації та з іншими суб'єктами інформаційного ринку), інформаційні технології (оскільки послуги ІТ-фахівців потрібні широкому загалу, і їх повинні добре розуміти співрозмовники під час різноманітних професійно-комунікативних контактів), природничі науки (зокрема екологів, які мусять вміти переконливо доносити до людей важливу інформацію, пов'язану з екологічними проблемами). Необхідність розвитку комунікативних навичок у здобувачів вищої освіти цих спеціальностей вимагається у затверджених вітчизняних стандартах [1].

Чи не у всіх стандартах вищої освіти також зазначається вимога розвитку у студентів різних компонентів інформаційної культури, так чи інакше потрібних у подальшій професійній діяльності. Зокрема, вища школа обов'язково повинна формувати у здобувачів вищої освіти знання про різноманіття існуючих видів наукових джерел, способів пошуку, зберігання й опрацювання інформації, здатність знаходити, обробляти та аналізувати інформацію з усіляких джерел, вміння використовувати інформаційно-комунікаційні техно-

логії, здатність до роботи з Інтернет-ресурсами, вміння самостійно працювати з інформаційними джерелами, засобами масової інформації, здійснюючи при цьому навчання впродовж життя.

Комунікативну компетентність наразі визнають однією з найважливіших для навчання впродовж життя. Раніше її поділяли на навички спілкування рідною та іноземними мовами. У Рамковій програмі оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя, схвалений Європейською комісією 17.01.2018 року, ці навички назвали по-іншому: грамотність і мовна компетентність. Власне, грамотність крім інших навичок передбачає здатність ефективно та творчо спілкуватися з оточуючими, схильність до критичного та конструктивного діалогу, зацікавленість у взаємодії з іншими [2], тобто продуктивну міжособистісну комунікацію.

Про важливість у нашому високотехнологічному інформаційному суспільстві цифрової компетентності годі й говорити. В Європейському Союзі останнім часом навіть визначають єдину європейську систему цифрової компетентності для громадян, відому як DigComp, тим самим дбаючи про підвищення рівня компетентності всіх людей у галузі цифрових технологій.

Серед основних компонентів цифрової компетентності, необхідних для кожного громадянина, виділяють вміння шукати інформацію в цифрових середовищах, аналізувати, передавати, опрацьовувати, критично оцінювати та відповідально використовувати її (ці вміння є основними компонентами інформаційної культури сучасної людини), налагоджувати співробітництво і взаємодіяти за допомогою цифрових технологій, вміло користуючись при цьому мережевим етикетом і адаптивною стратегією комунікації під конкретну аудиторію [3] (ці вміння є компонентами комунікативної компетентності, затребуваними в умовах цифрової трансформації суспільства).

Нинішній інформаційно насичений світ, переповнений різноманітними програмними, мобільними та веб-застосунками, комп'ютерно-орієнтованими та електронними пристроями, диктує всім своїм мешканцям особливі правила поведінки з доступною інформацією, з віртуальними співбесідниками та з програмно-технічними засобами, що забезпечують різні види спілкування. Тому в закладах освіти всіх рівнів, а особливо у вищій школі, потрібно формувати у здобувачів освіти інформаційну культуру та комунікативні навички, щоб належним чином підготувати їх до життя у високотехнологічному соціумі.

Вихователям, вчителям і науково-педагогічним працівникам освітніх закладів у пригоді стануть результати теоретичних і емпіричних досліджень, що проводились видатними вченими, психологами та методистами в останні десятиліття по вивченню впливу діджиталізації на життя людей і адаптації до неї, а також рекомендації знаних красномовців минулого й майстрів слова сучасності, що вражали оточуючих своєю ораторською майстерністю під час різних публічних виступів і промов.

Величезну кількість корисної інформації, доступної для вивчення й аналізу, дуже непросто систематизувати, а згодом втілювати на практиці в навчально-виховному процесі. Але вже сформовано чимало науково-методичних праць, посібників, практикумів, у яких описуються методики розвитку комунікативних навичок та окремих компонентів інформаційної культури. Щоправда, ще недостатньо матеріалів, адаптованих до застосування в умовах активного використання Інтернет-технологій та інших засобів мережевої комунікації.

Несподівані події поточного року, що спричинили значні обмеження в пересуванні та формах взаємодії між людьми, показали, що ще далеко не всі готові до занурення в дистанційний формат навчання та ефективної професійної комунікації. Тому виникає потреба сконцентрувати зусилля на з'ясуванні та усуненні пробілів у вихованні та навчанні молоді, щоб підготувати її до ймовірно можливих подібних ситуацій у майбутньому.

Не загострюючи увагу на технологічних особливостях спілкування за допомогою електронних засобів, розглянемо шляхи вирішення основних проблем, що можуть виникнути під час онлайн-взаємодії при професійно-комунікативних контактах між її учасниками в мовно-культурному плані.

Передусім слід зауважити, що всі способи міжособистісного спілкування через різноманітні віртуальні середовища значно обмежують можливості комунікаторів. Штучно створений виробниками електроніки та програмістами антураж для підтримки мережевої взаємодії та IP-телефонії вимагає від користувачів значної адаптації до пропонованих функціональних спроможностей сучасних програмно-технічних засобів. Люди мусять трансформувати своє традиційне бачення соціальної комунікації, змиритись з неминучими обмеженнями та навчитись максимально ефективно використовувати те, що їм пропонують.

У навчальних закладах необхідно методично обґрунтовано готувати молодь до невідвортної віртуалізації дійсності, зна-

чення якої з часом зростатиме. Але паралельно з цим слід наполегливо розвивати у памолоді потребу насолоджуватись справжнім життям зі всіма його фарбами, смаками та запахами, привчати втішатися витворами природи та людських рук, цінувати реальну красу оточуючого світу, культурно-історичну спадщину людства та всі види мистецтва, радіти живому спілкуванню з рідними, друзями, однолітками, з цікавими та видатними особистостями.

Що стосується доступності інформаційних ресурсів, яка значно розширилася з появою численних мережевих архівів, баз даних і незліченних веб-сайтів, а також можливостей їх опрацювання, що, безсумнівно, збільшилися внаслідок науково-технічного прогресу за останні пів століття, то це є величезним здобутком нашої цивілізації, який у разі його плідного використання згодом відкриє нові горизонти для помітного вдосконалення життя наступних поколінь.

Поява таких спроможностей неодмінно викликає у людей потребу поступового пристосування до них. Закономірно з'являються дослідники, результати діяльності яких потрібно вивчати, втілюючи найкращі з них в практику навчання та в життєві реалії.

Розповідаючи молодим людям про витоки віртуальних комунікацій не завадить пригадати правила, прописані майже три десятиліття тому Вірджинією Ши, які стосувались листування через Інтернет і за допомогою СМС-повідомлень [4]. Її десять правил і зараз є доречними. Поради стосовно шанобливого ставлення до адресата й необхідності цінувати його час, поваги до конфіденційності інших і до їхніх авторських прав, а також щодо дотримання високих стандартів поведінки та грамотності писемного мовлення в мережі є актуальними і в наш час. З цими правилами варто знайомити студентів, показуючи їм те, що від самого початку існування програмних засобів онлайн-спілкування запроваджувався мережевий етикет. Тепер же, зрозуміло, правил побільшало, оскільки ці засоби стали досконалішими, і в них з'явилися можливості чути та бачити співбесідника.

Як тільки трапилася можливість передавати телекомунікаційними мережами голосові повідомлення почали окреслюватися нові норми мережевої поведінки.

Голос людини – це безцінний дар природи, завдяки якому ми можемо особливим чином впливати на тих, хто його чує. Для цього голосом потрібно вміти правильно користуватись. Тому варто в навчальному процесі скрізь, де це видається можливим, розвивати мовні навички молоді.

В якості переконливого прикладу, що може підштовхнути багатьох цінувати всі можливості власного голосового апарату, варто навести вислів відомого англійського вченого Стівена Гокінга, сформульований ним після того, як він назавжди втратив голос. В одному з інтерв'ю 1990 року С. Гокінг сказав: «Голос людини дуже важливий. Якщо ви розмовляєте невиразно, люди можуть ставитися до вас так, наче ви розумово неповносправний» [5].

Правильно поставити голос можна або користуючись послугами професіоналів, або самостійно працюючи над собою, дотримуючись при цьому корисних практичних рекомендацій. У більшості випадків достатньо текстових порад і регулярного виконання ефективних вправ для покращення звучності, тембру, виразності та для налаштування належного інтонування, техніки правильного дихання, мелодійного малюнку голосу [6, с. 160–192].

«Хто вміє добре говорити, той легше вирішує свої проблеми», — стверджував наприкінці минулого століття відомий чеський письменник і соціолог Іржі Томан [7, с. 25]. Важливо навчитись чітко висловлюватись, щоб виключити можливість неоднакового тлумачення змісту сказаного слухачами, вміти гарно впорядковувати свою мову (продумувати послідовність речень у промовах і правильно структурувати речення) [7, с. 53, 57, 60]. Недругорядною під час розмови також є невербальна поведінка промовця, динамічні компоненти експресії – вираз обличчя, зоровий контакт, міміка, жести, поза тощо [8].

При сприйнятті доповідача вагоме значення має його одяг, зовнішній вигляд і організація оточуючого середовища. Для того, щоб бесіда чи виступ пройшли успішно, потрібно вміти сформулювати позитивне ставлення до себе публіки, залучити її інтерес і підтримувати його від початку й до кінця промови, постійно вербально та візуально адаптуючись до аудиторії [7, с. 76–79, 231–251; 9, с. 59–69, 76–84, 232–259; 10, с. 101–350]. Усі найкращі поради видатних ораторів, знаних вчителів мовної майстерності та знаменитих фахівців галузі прикладної психології, що досліджували мистецтво спілкування, треба доносити до студентів та реалізовувати під час виконання ними спеціально продуманих, тематично зорієнтованих практичних завдань.

Також розроблено багато дієвих методик врегулювання конфліктів, способів контролю емоційної сфери у суперечках [11], написано навіть підручники, в яких описуються прийоми впливу на опонентів під час дискусій і спорів. Ознайомлення з ними студентської молоді сприятиме напра-

цюванню нею необхідних вмінь правильно поводитись у різних конфліктних ситуаціях.

З неприємностями в процесі комунікації чи навіть під час сприймання певної інформації (від певних індивідів, з електронних джерел або засобів масової інформації) можуть зіштовхнутись невідповідно підготовлені особистості не лише під час конфліктів, а і через спеціально організовані негативні інформаційно-психологічні впливи. На населення цілої країни, якогось регіону чи на конкретну групу людей можуть з певною метою спрямовуватись спеціальні інформаційні операції та акти зовнішньої інформаційної агресії. Це в наш час трапляється нерідко, тому потрібно навчати молодих людей відповідально використовувати цифрові технології, критично осмислювати будь-яку знайдену інформацію, перевіряти її достовірність, шукаючи в різних джерелах, знати та застосовувати в разі потреби надійні методи захисту від подібних шкідливих впливів.

З метою маніпулювання свідомістю людей ворожі дії можуть чинитись різними способами [12]. Багато в Інтернеті, як і в оточуючому нас реальному світі, підступних осіб, шахраїв, злочинців та інших кримінальних елементів, діяльність яких може завдати великих збитків наперед невідповідно користувачам засобів інформаційно-комунікаційних технологій.

Нестримні фанати цифрового світу, що впродовж багатьох годин поспіль мандрують мережевими лабіринтами, можуть собі зашкодити й самі. Щодня подовгу переглядаючи велику кількість різноманітних електронних інформаційних джерел, вони, наприклад, ризикують піддатися шкідливому для здоров'я інформаційному перевантаженню. А ті, що воляють постійно перебувати у віртуальному просторі, практично не покидаючи його, згодом можуть навіть серйозно захворіти.

Для того, щоб подібних проблем не виникало у молодого покоління, педагогічні працівники повинні систематично та наполегливо займатись його вихованням, залучаючи до цього безперервного та вкрай важливого процесу ще й рідних, які силою переконання та шляхом демонстрації власного позитивного досвіду навчають завсіди комп'ютерних мереж обережно взаємодіяти з цифровими технологіями та електронним контентом, уникаючи різноманітних загроз і ризиків для фізичного та психологічного добробуту.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В процесі проведення даного теоретичного дослідження було проаналізовано велику кількість офіційних докумен-

тів, наукових, науково-популярних і методичних джерел, що стосуються визначеної теми, обґрунтовано важливість розвитку у сучасній студентській молоді основних компонентів інформаційної культури, комунікативних умінь і навичок, визначено подальші напрямки роботи, пов'язані з розробкою ефективної методики формування цифрової та комунікативної компетентностей у здобувачів вищої освіти, а також з її наступним впровадженням у навчально-виховний процес.

Список бібліографічних посилань

1. Затверджені стандарти вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti> (дата звернення: 20.07.2020).
2. Council recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. Brussels, 2018. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32018H0604(01)) (дата звернення: 20.07.2020).
3. Carretero S., Vuorikari R., Punie Y. DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizens. With eight proficiency levels and examples of use. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. 48 p.
4. Shea V. Netiquette. Online Edition. San Francisco: Albion Books, 1997. URL: <http://www.albion.com/netiquette/book/index.html> (дата звернення: 20.07.2020).
5. Miallet H. Hawking Incorporated: Stephen Hawking and the Anthropology of the Knowing Subject. Chicago: University of Chicago Press, 2012. p. 18.
6. Сопер П. А. Основы искусства речи. Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. 448 с.
7. Томан І. Мистецтво говорити. Київ: Політвидав України, 1989. 293 с.
8. Лабунская В.А. Экспрессия человека: общение и межличностное познание. Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. 608 с.
9. Вердербер Р., Вердербер К. Психология общения. Санкт-Петербург: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2003. 320 с.
10. Карнеги Д. Как выработать уверенность в себе и влиять на людей, выступая публично. Минск: Попурри, 2019. 412 с.
11. Скотт Д. Г. Способы разрешения конфликтов. Санкт-Петербург: ВИС, 1994. 189 с.
12. Las terribles 10 estrategias de manipulación masiva, reveladas por Noam Chomsky. URL: <https://www.elclubdeloslibrosperdidos.org/2018/03/las-terribles-10-estrategias-de.html> (дата звернення: 20.07.2020).

References

1. Approved standards of higher education. Retrieved 20/07/2020, from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti>. (in Ukr.).
2. Council recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. (2018). Brussels. Retrieved 20/07/2020, from [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32018H0604(01)).
3. Carretero, S., Vuorikari, R., Punie, Y. (2017). DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizens. With eight proficiency levels and examples of use. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 48 p.
4. Shea, V. (1997). Netiquette. Online Edition. San Francisco: Albion Books. Retrieved 20/07/2020, from <http://www.albion.com/netiquette/book/index.html>.

5. Mialet, H. (2012). *Hawking Incorporated: Stephen Hawking and the Anthropology of the Knowing Subject*. Chicago: University of Chicago Press. p. 18.
6. Soper, P.L. (1995). *Fundamentals of the art of speech*. Rostov-on-Don: Phoenix. 448 p. (in Rus.).
7. Toman, I. (1989). *The art of speaking*. Kyiv: Publishing House of Political Literature of Ukraine. 293 p. (in Ukr.).
8. Labunskaya, V. A. (1999). *Human Expression: Communication and Interpersonal Cognition*. Rostov-on-Don: Phoenix. 608 p. (in Rus.).
9. Verderber, R., Verderber, K. (2003). *Psychology of communication*. St. Petersburg: Prime-Euroznak. 320 p. (in Rus.).
10. Carnegie, D. (2019). *How to Develop Self-Confidence and Influence People by Public Speaking*. Minsk: Potpourri. 412 p. (in Rus.).
11. Scott, D.G. (1994). *Ways to resolve conflicts*. St. Petersburg: VIS. 189 p. (in Rus.).
12. The terrible 10 strategies of mass manipulation revealed by Noam Chomsky. Retrieved 20/07/2020, from <https://www.elclubdeloslibrosperdidos.org/2018/03/las-terribles-10-estrategias-de.html>. (in Span.).

SMALKO Olena,

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of Informatics Department,
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University

THE IMPORTANCE OF DEVELOPMENT OF STUDENT' INFORMATION CULTURE AND COMMUNICATION SKILLS

Summary. *Introduction. All people who want to build a successful career in business, social sciences, pedagogy and other areas of socio-cultural activities must have the skills of critical and responsible use of, and engagement with, digital technologies for learning and work, the ability to evaluate and work with information, communication and negotiation skills.*

The purpose of the article: to argue the need for students to develop communication skills and key components of information culture, outline important aspects of speech interaction and information processing that young people should develop while studying in higher education.

Results. This paper contains an analysis of some authoritative sources with useful advice and recommendations, the implementation of which in the practice of teaching students will help them develop a responsible attitude to the use of digital technologies and electronic information resources, as well as the formation of communicative competence.

Originality. An analysis of this year's unexpected events that have limited people's movement and forms of interaction has shown that not everyone is ready for distance learning and effective online communication for professional purposes. This study identified the need to focus on exploring and addressing gaps in the upbringing and education of young people in order to prepare them for possible similar situations in the future.

Conclusion. The further directions of work are defined, namely development of an effective technique of formation of digital and communicative competences at students and its subsequent introduction in educational process.

Keywords: *digital competence; communicative competence; information culture; communication skills; interpersonal communication; information and communication technologies.*

*Одержано редакцією 20.07.2020
Прийнято до публікації 15.08.2020*